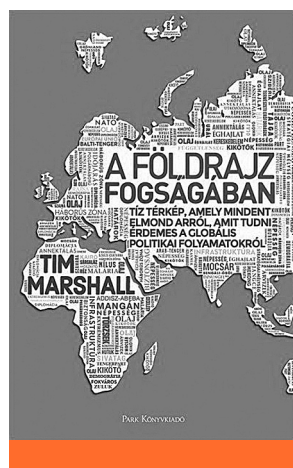

A FÖLDRAJZ ÉRVÉNYE

C S I Z M A D I A N O R B E R T

Izgalmas kihívás geográfusként összefoglalót írni Tim Marshall *A földrajz fogságában* című könyvéről.¹ A 2015-ben megjelent kötet magyar nyelvű kiadása egy új fejezettel egészült ki, címe: *A földrajz könyörtelen hatalma*. Az 1959-es születésű brit újságíró, tudósító és külügyi szakértő a Sky News korábbi diplomáciai szerkesztője, külföldi tudósítója, valamint a BBC munkatársa volt. Több mint 30 országból küldte tudósításait, köztük részletesen beszámolt a nyugat-balkáni és közel-keleti konfliktusokról. A 2015-ben alapított hírelemző portál, a The What and the Why főszerkesztője. *A földrajz fogságában* a *New York Times* és a *Sunday Times* sikerkönyvének számított, világszerte több mint kétmillió példányban kelt el, és 21 országban adták ki. **Ez az a könyv, amely minden repülőtér könyvesboltjának polcán megtalálható.** Marshall első könyvei a zászlókról (*Worth Dying For. The Power of Politics of Flags*. 2016), valamint a falakról és határokról (*Divided. Why we Are Living in Age of Walls*. 2018) szólnak. A nagysikerű *A földrajz fogságában* folytatásaként jelent meg *A földrajz hatalma. 10 térkép, amely rávilágít világunk jövőjére* (2021), amely tíz újabb területet mutat be (Ausztrália, Egyesült Királyság, Etiópia, Görögország, Irán, Szaúd-Arábia, Száhel-övezet, Spanyolország, Törökország), illetve *A földrajz jövője. Hogyan változtatja meg világunkat a hatalom és politika a világűrben* (2023), melyben így ír: „Új őrverseny kezdődött. A zsákmány a győzteseké. A világűr az új határvidék, vad és törvények nélküli hely.” Az utóbbiakban felsoroltak egyelőre az előbbi kettőhöz hasonlóan csak idegen nyelven olvashatók.

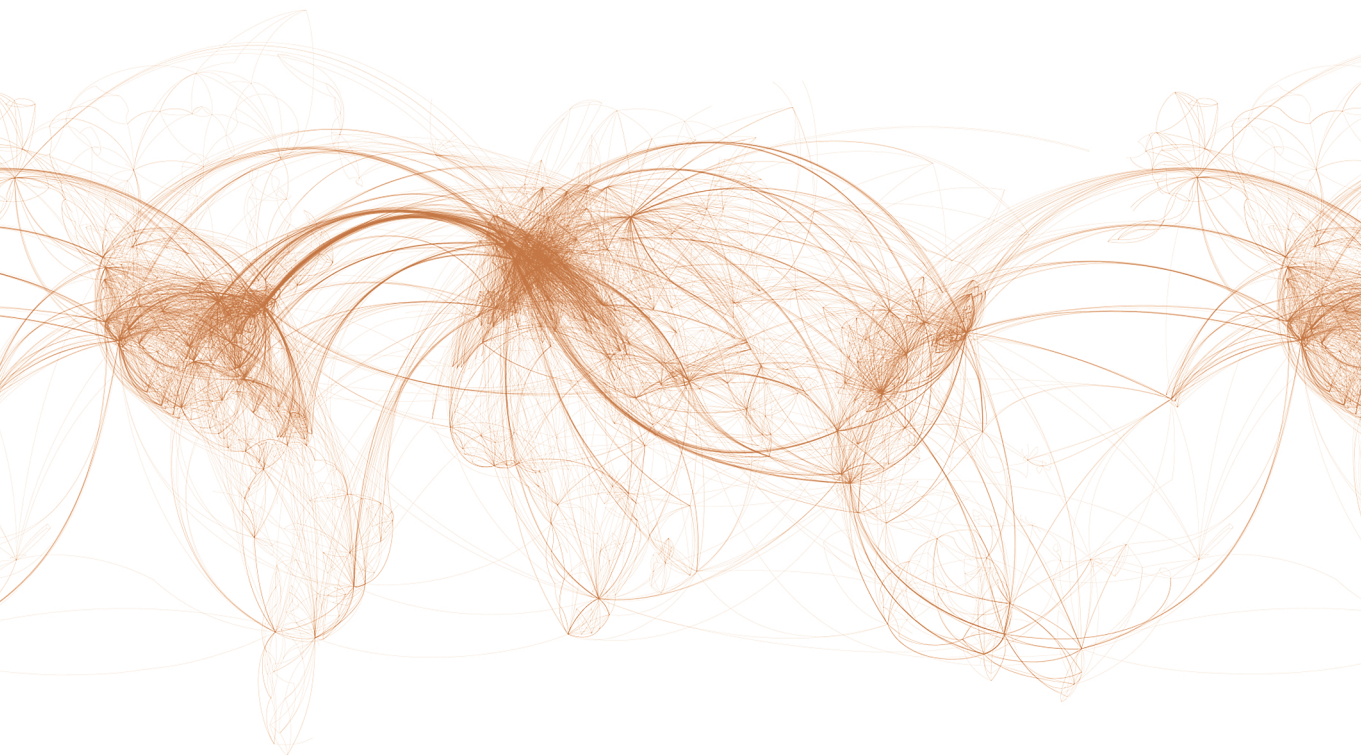
Tim Marshall:
A földrajz fogságában (2024)

FELTÉRKEPÉZÉS

Figyelemfelkeltő és hatásvadász az alcím: *Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról*. De ha jobban megnézzük ezeket a fekete-fehér – eléggé általános – térképeket, akkor rájövünk és igazat adunk Robert D. Kaplannak, aki *A földrajz bosszúja* (2012) című könyvében azt írja, hogy azért nem értjük a folyamatokat, mert nem tudunk olvasni a térképeinken, vagy mert rossz térképeket használunk.

A földrajz nem kevesebb, mint világunk megismerésének tudománya, amelynek vizuális nyelve a térkép, márpedig a jó térképek segítenek megérteni az összefüggéseket és azok mozzgórugóit. Ahogy a szerző is írja könyvében, a földrajz egyre jobban felértékelődik. Változó, átalakuló világban élünk: a gazdasági, társadalmi és demográfiai változások szoros kapcsolatban állnak a technológiai változással, és ezek a változások az egész világra hatással vannak. Az országok vezetőinek döntéseit sokkal jelentősebben befolyásolják a földrajzi tényezők, mint azt elsőre gondolnánk. Ez igaz volt az ókori Görögországra,

¹ TIM MARSHALL: *A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról* [2015] ford. MAKOVECZ Benjamin – ZSUPPÁN András, Park, Bp. 2024.

A városok és országok
összekapcsoltsága 3200 repülőtér
33 ezer útvonala alapján
(Csizmadia Norbert: *Geopillanat.*
A 21. század megismerésének
térképe. L'Harmattan, Bp. 2016)

Perzsiára, Babilóniára is. Hajlamosak vagyunk elfelejteni a földrajzi tényező jelentőségét, azonban bizonyos értelemben éppen ellentétes folyamatoknak lehetünk tanúi. A földrajzi tényezők egyre jobban felértékelődnek és egyre meghatározóbbakká válnak a nemzetközi kapcsolatokban vagy akár a politikai viták terén is. Azok a földrajzi törvényszerűségek, melyeket Hannibál, Szun-ce vagy Nagy Sándor is ismertek már, mind a mai napig érvényesek. A geopolitikai folyamatok minden államra hatással vannak!

A könyv nem az egész világot fedi le, hanem tíz országra és régióra koncentráll (Oroszország, Kína, USA, Nyugat-Európa, Afrika, Közel-Kelet, India/Pakisztán, Korea és Japán, Latin-Amerika, valamint az Északi-sarkkör) és illusztrálja a könyv fő mondanivalóját: milyen hatásai vannak a történelmi, nemzetformáló geopolitikai tényezőknek; milyen kihívásokkal kell szembenézni napjainkban; illetve mi várható ezzel kapcsolatban a jövőben.

A földrajz fejlődéstörténetének első lépése a leíró jelleg volt, ahogy a könyv szemlélete is tükrözi; leírva és elemezve, hogy egy adott terület, hely milyen erősségekkel, kihívásokkal rendelkezik. Az egyes fejezetek egyaránt szólnak a múlttól, a jelenről és a jövőről. Ami számomra hiányzik a könyvből, az egy nagy, átfogó kép, egy afféle *big picture*, valamint azon mozgatórugók ismertetése, amelyek mindegyik földrajzi területre jellemzők. Korábbi kutatásaim során jöttem rá, hogy a földrajzi helyek is rendelkeznek DNS-szerkezettel, struktúrákkal, mintázatokkal. Ezek a természeti, a társadalmi, a gazdasági, valamint a konnektivitási (összekapcsoltsági) és technológiai tényezők. Ezek együttes alkalmazásával, összekapcsolásával és komplexitásával érthetjük meg a földrajzi helyek és térségek jelentőségét, változásait és jövőjét. Amikor megjelent a *Geofúzió* című könyvem angol nyelven, ezzel a szöveggel ajánlották: „Bárhol élsz, bárhol laksz, a földrajz igenis számít”. Ahogy a régi mondás is tartja, „a földrajzi fekvés maga a sors”, s ahogy Halford Mackinder írta jó száz évvel ezelőtt, „a földrajz a történelem kulcsa”. A földrajz márpedig valóban kulcsfontosságú: behatárolja, hogy mit tehet s mit nem az emberiség. Napóleon azt mondta, hogy „ha ismerjük egy ország földrajzát, akkor ismerjük a külpolitikáját”.

A könyv kapcsán érdemes az érdekességekre és az izgalmas gondolatokra fókuszálni, amely a földrajz erejéről és fontosságáról szólnak. A szerző azt írja, hogy

„a táj, ahol élünk, mindig alakította az embert. Befolyásolta a háborúkat, hatással volt a hatalom működésére, a politikai folyamatokra és a világ majd minden szegletét elfoglaló embercsoportok társadalmi fejlődésére. Egyetlen földrajzi tényező sem fontosabb a többinél. Bolygónk különböző tájain más és másfajta földrajzi adottságok játszanak döntő szerepet. A geopolitika minden országot érint, és azt kutatja, hogy a nemzetközi kapcsolatokat miként lehet a földrajzi tényezők (hegységek, éghajlat, folyórendszerek, kulturális régiók és természeti erőforrások) alapján megérteni.”

Európa példáján figyelhetjük meg, hogy milyen értéke van a folyóknak, síkságoknak, a tagolt partvidékeknek a régiók közötti kapcsolatok kialakulásában, egy olyan kultúra megteremtésében, amely képes volt megadni a kezdő lendületet a modern világ kialakulásához. Afrika példája pedig megmutatja nekünk az elszigeteltség következményeit. A Közel-Keletről szóló fejezetből például világosan kiderül, hogy ha húzunk a térképen egy határvonalat (Sykes–Picot-egyezmény), amellyel nem vesszük figyelembe az adott terület földrajzi adottságait és a helyi kultúrák éppoly fontos sajátosságait, azzal elvetjük a későbbi viszályok magjait. Hasonlóan jelentkezik ez Afrika, India és Pakisztán esetében is. Korea és Japán viszont abban különbözik más országoktól, hogy etnikailag egyneműek: Japán szigetország természeti erőforrások nélkül, Korea megosztottsága pedig még megoldásra vár. Latin-Amerika a felvetett szempontok szerint anomália. Az Északi sarkvidéknek pedig mind az újabb energiahordozók, mind pedig a rövidebb tengeri útvonal miatt egyre fontosabb szerepe lesz a jövőben.

A TERMÉSZET VASTÖRVÉNYEI

A földrajz azt világítja meg számunkra, hogy a természet hatalmasabb az embernél. Azt gondoljuk, hogy a modern technológia lassan megpuhítja a geográfia vastörvényeit, de **a földrajzi adottságok továbbra is meghatározó szerepet játszanak a globális folyamatok alakításában**. A földrajz nem végzet, hanem a valóság! Nézzük csak meg a könyv alapján azt a tíz országot és régiót, amelyek a szerző szerint „mindent elmondanak arról, amit tudni érdemes a globális folyamatokról”.

Oroszország geopolitikai célja kijutni a tengerekhez

A térkép ugyanaz maradt évszázadokon keresztül. A kikötők mindig befagytak, a Kelet-európai-síkság pedig továbbra is síkság maradt. Oroszország 17 millió négyzetkilométernyi területével kétszerese az Egyesült Államok területének, ötszöröse Indiáénak, ugyanakkor népessége mindössze 146 millió fő. Tim Marshall szerint Oroszország, mint nagyhatalom, a következő száz év távlatában gondolkodik. Oroszország Napóleon föllépése óta átlagosan 32 évente volt kénytelen háborút viselni a nyugati irányból érkező csapatokkal. Oroszország legfontosabb stratégiai célja: kijutni a tengerekhez, de mivel az északi Jeges-tenger be van fagyva, így az ország Achilles-sarka a Krím-félsziget. Oroszország stratégiai fegyverei a kőolaj és a földgáz. Röviden: minél jobb kapcsolatot ápol egy állam Oroszországgal, annál kedvezőbb áron vásárolhatja meg azokat.

Kína – egy civilizáció, amely nemzetnek tetteti magát

Kína geopolitikai jellegzetessége az a dualitás, amely az ország lakosságának 90 százalékát kitevő hanok által lakott, mezőgazdaságilag értékes területeken fekszik, valamint a természetföldrajzi szempontból kevésbé kedvező perem-

területek között fennáll. Kína határai földrajzi értelemben meglehetősen zártak: északon a ritkán lakott távol-keleti régió és a Góbi-sivatag határolja, keleten tengerek, délkeleten nehezen áthatolható dzsungel és hegyek vannak, délen a Himalája-hegység Kína „déli nagy falaként” választja el az országot Dél-Ázsiától. Kínának kereskedelmi érdekei miatt egyre nagyobb figyelmet kell fordítania a tengerekre, ez pedig egyet jelent flottájának erősítésével. Ennek első eleme a Dél-kínai-tenger biztosítása, majd második lépésben az Indiai-óceán.

Amit Kínánál érdemes figyelembe venni, hogy egy több ezer éves állandó civilizációról van szó, több ezer éves gondolkodással. Az ország szíve a Kínai-alföld, amely a Kék- és a Sárga-folyó jóvoltából igen termékeny vidék, mindig is az volt. Több mint egymilliárd ember él ezen a területen. A Sárga-folyó ugyanazt jelenti Kínának, mint a Nílus Egyiptomnak; itt ringott az emberi civilizáció bölcsője, az emberek itt tanultak meg földet művelni, papírt és puska-port készíteni. Kína történelmét 800 éves ciklusok jellemzik, amelyek felemelkedésének első lépései mindig a nagy infrastrukturális beruházások voltak, mint a kínai nagy fal, a Nagy-csatorna építése, jelenleg az Övezet és Út kezdeményezés (Belt and Road, BRI), azaz az Új Selyemút, amely országokat és kontinenseket kapcsol össze. Azt sem szabad elfelejteni, hogy időszámításunk kezdetétől egészen 1840-ig, vagyis az első ópiumháborúig Kína és India volt a világgazdaság legfontosabb hatalma. Nem kevesebb mint 800 évvel ezelőtt például Hangzhou volt a világ központja: a világ legkreatívabb és leginnovatívabb helye. S ha meg szeretnénk érteni a Kelet és Nyugat közötti gondolkodást, akkor gondoljunk csak a kávé és a tea különbségére: amíg a kávé azonnal löketet ad, addig a tea lassabb, elmélyültebb gondolkodást eredményez. Amíg a Nyugat az egyéni jogokat tiszteli, addig a Kelet a közösséget tartja többre. A 15. században Cseng Ho admirális utazásai során fel sem merült a gondolat, hogy Kína területeket foglaljon el, a kölcsönös tisztelet és kereskedelme vezérelte. A kínai innováció folyamatos, lassan fejlődő és egymásra épülő volt. Kínában az égtájak sorrendje így hangzik: kelet-dél-nyugat-észak (közép).

USA – lokáció, lokáció, lokáció

Az USA benépesítésében szintén jelentős szerepe volt a földrajzi tényezőknek. A betelepülőket kezdetben leginkább a jó termőföldek és a kikötésre alkalmas területek vonzották, a terjeszkedés természetes határa ekkor még az Appalache-hegység volt. Később a Mississippi medencéjének birtokba vételével indult el az Egyesült Államok a nagyhatalommá válás útján; ez a világ egyik legnagyobb belföldi vízi útvonala, jelentős gazdasági szerepkörrel. Ezzel az atlanti kikötők után egy alternatív tengeri kijárat is létesülhetett a Mexikói-öböl felé, és végül sikerült elérni a Csendes-óceánt is. A növekedéssel együtt járt a tengeri haderő folyamatos fejlesztése, ez végül a II. világháború után tette még erősebbé az USA nagyhatalmi pozícióját (többek között a NATO létrejöttével). A szerző három helyet jelöl meg, amely veszélyt jelenthetne az amerikai hegemoniára nézve: az EU, Oroszország és Kína. Ebből kettő már úgymond elérte határait: az EU és Oroszország; maradt tehát Kína, amely számos szerző szerint a század közepére valódi szuperhatalommá válhat, de Tim Marshall későbbre jósolja ezt.

Nyugat-Európa

Nyugat-Európa éghajlata kedvez a mezőgazdaságnak, ezáltal nagy népességet képes ellátni. A mezőgazdasági termelés hívta életre a kereskedelmet, így az itt élők hamar városokba kezdtek tömörülni, ahol más ágazatok is fejlődtek, a technológiával és a gondolkodással együtt. Nyugat-Európa volt a felvilágosodás bölcsője, ami az ipari forradalomhoz vezetett, ami végül olyanná tette a világot, amilyenek ma ismerjük. Európa felszíne meglehetősen tagolt, fő folyói nem találkoznak egymással, részben ezért alakulhatott ki a területén ilyen sokféle nép és kultúra. A folyók sok esetben határként is funkcionálnak, gazdasági hatásuk pedig igen jelentős – minden folyó mentén fontos városok

Kontinentális tér –
Európa természetföldrajzi
tagoltsága
(Shutterstock)

épültek fel. A folyók ugyanakkor a virágzó kereskedelmet is jelentős mértékben elősegítették. A kontinensen van egy látható (de mégis láthatatlan) határvonal, ez pedig az Eurázsiai-hegységrendszer európai láncja: a Pireneusokkal, az Alpokkal, a Kárpátokkal, a Balkán-hegységgel és a Kaukázussal, amely észak–déli irányban vágja ketté a kontinenst. Minden országot valamilyen szinten determinál az elhelyezkedése, illetve földrajzi adottságegyüttese. A szerző sorra veszi Spanyolországot, Franciaországot, Görögországot, Németországot, Lengyelországot, Nagy-Britanniát. Nemzetközi kapcsolataikban, bel- és külpolitikai folyamataik alakulásában nagy szerepe volt a földrajzi tényezőknek, ami a mai napig így van. **Európa példa arra is, hogy a hegyek, völgyek és folyók jelentette természetes korlátok adnak magyarázatot arra, miért gazdag a kontinens nemzetállamokban, és a történelem során miért nem alakult soha egyetlen birodalomká a kontinens.**

Afrika

Afrika az elszigetelt kontinens, amely két részre oszlik: a felső egyharmadra és az alsó kétharmadra. A felső harmad a Földközi-tenger parvidéke, a Magreb-országok, alatta a Szahara, a világ legnagyobb kiterjedésű sivatagja, akkora, mint az USA területe. Tőle délre helyezkedik el a Száhel-övezet. Az alsó kétharmad pedig a Száhel-övezettől délre eső Fekete-Afrika. A kontinens észak–déli

Geofúzió – A világ infrastruktúrális összeköttetése

(Shutterstock / Csizmadia Norbert: *Geofúzió. A földrajz szerepe a 21. századi gazdasági és geopolitikai világrendben.* Pabooks, Bp. 2020)

kiterjedése 8 ezer km. A tájat őserdők, mocsarak, sivatagok, meredek sziklafalak határolják, egyik sem alkalmas rizs vagy búza termesztésére. A folyók nagyjából használhatatlanok, tele vannak vízésekkel és zúgókkal. Az afrikai folyók – a Nílus kivételével – nem segítették elő a régiók közötti kapcsolatokat, ez pedig hátráltatta a gazdasági fejlődést és a nagy kereskedelmi zónák kialakulását. Amíg a nagy országok társadalmi homogének és egy hivatalos nyelvet beszélnek (Kína, Oroszország, USA), addig Afrikában ezernyi nyelv létezik. Csak a Kongói Demokratikus Köztársaságban 200 etnikai csoport él és az országban több száz nyelvet beszélnek a mintegy 81 milliós népességén belül. Afrikát ma 56 ország alkotja, sokaknak megváltozott a neve, azonban egyes vonalakkal teli határai változatlanok maradtak. A konfliktusoktól terhelt afrikai társadalmak problémái a mesterségesen meghúzott, egyes határvonalakkal operáló, európai területfelosztó, gyarmati politika gyakorlatából adódnak.

Közel-Kelet és Ázsia

Mihez „közel”, és mitől „keletre”? Már maga az elnevezés is európai világszemléletről árulkodik! Az európaiak itt is tintával és vonalzóval húzták meg a határokat a térképen, amelyek a valóságban nem is léteznek, így ma vérrel próbálják átrajzolni őket. Pedig itt található a termékeny félhold, az egykori Mezopotámia területe, a Perzsa-öböl országai és az Arab-félsziget. Iránt a saját földrajzi adottságai védelmezik: három oldalról hegységek, a negyedik oldalról pedig mocsarak és a tenger. Utoljára 1219–21 között a mongolok tudtak valamelyest behatolni a területre, azután minden támadás felőrlődött a hegyvidéki terepen. Gondoljunk csak bele: a több mint egy évtizedig tartó Irak–iráni háború végén a határvonal ugyanaz maradt. Törökország esetében a törökök és az oroszok félezer éven keresztül nem voltak jóbarátok, de az elmúlt évszázadban megtanultak túlzott heveskedés nélkül egymás mellett élni, India és Pakisztán viszont egyvalamiben ért egyet: egyikük sem akarja maga körül látni a másikat.

Latin-Amerika – a remény kontinense

Ez a remény azonban olyan, mint a mennyország ígérete, vagy mint egy váltó, amelynek kifizetését állandóan elhalasztják. Dél-Amerika a példája annak, hogy az emberek elvihették Európa minden tudását, technológiáját az Újvilágba, ám ha a földrajzi adottságok kedvezőtlenek, akkor csak mérsékelt sikerre számíthattak. Dél-Amerika geográfiai adottságai miatt az ottani húsz ország együttese vagy bármelyike, az észak-amerikai óriás méltó vetélytársa lehet, még ebben az évszázadban.

A FÖLDRAJZ KÖNYÖRTELEN HATALMA

2024-ben új fejezettel bővült a kötet (*A földrajz könyörtelen hatalma*), amely olyan területeket mutat be, amelyek hatással lehetnek világunk jövőjére: úgymint az iráni atomalku, a párizsi klímaegyezmény, az Iszlám Állam, az ukrajnai háború, amelyek ráirányítják a figyelmünket a földrajz fontosságára. A politika és különösen a külpolitika mozgásterét mindig is korlátozták az országok földrajzi viszonyai: a hegyek, a folyók, a tengerek és a sivatagok. A szereplők változnak, de a színpad többé-kevésbé ugyanaz maradt. A földrajz egyik eszköze annak, hogy megértsük a világ eseményeinek összefüggéseit. A térképek legalább annyit felfednek a kormányok stratégiájából, mint bármelyik csúcstalálkozó. Mert a földrajzi helyzet és adottságok megértése új távlatokat adhat számos, a nemzetközi kapcsolatok világában az elmúlt években végbement események és irányzatok értelmezéséhez. A felszín alatti áramlatok csak hosszú évek során kerülnek be a köztudatba. Az új geográfiai tények, mint például a klímaváltozás új lehetőségekkel ajándékozzák meg és új kihívások elé állítják az emberiséget. A globális tengerszint-emelkedés például veszélybe sodorhatja a nagy kikötővárosokat, és továbbra is lehetséges a vízért folyó háborúk kitörése. **Vertikális világrend van kialakulóban**, olyan új területek jelennek meg, amelyek nem égtájak felé fordulnak, hanem felfelé és lefelé: a világűrbe és a mélytengerekbe, új ásványkincsek után kutatva. ■